

VAN STAARSTEKER TOT OOGARTS

Vier eeuwen oogheekunde in Rotterdam

Dr. H.E. Henkes

Afscheidsrede als hoogleraar in de
oogheelkunde aan de Erasmus Universiteit
te Rotterdam, uitgesproken op
15 september 1982

Dames en Heren,

Wij schrijven 1593. Rotterdam is gegroeid van een eenvoudige nederzetting van schippers en vissers aan de oevers van Rotte en Maas, tot een echte stad.

De beoefenaren van het medische beroep, medicinae doctores en chirurgijns, zijn dan al meer dan een eeuw verenigd in een gilde dat tot schutspatronen de Heiligen Cosmas en Damianus heeft gekozen.

Uit een uitvoerige ordonnantie van 1593 op het gilde blijkt al dat de overheid een zekere specialisatie onder de heelmeesters nastreeft.

Wij lezen namelijk:

"Dat van nu voortaan geen meesters hem onderwinnende het sniden vande Steen ofte ruptueren ofte Cataracten te wercken, binnen deser Stede () dan by expresse Consent vanden Burgemeesteren ()"

Alle aspirant-heelmeesters waren gehouden hun vakbekwaamheid, zeker in een speciaal interessegebied, te laten beoordelen, onder toezicht van de Stadsdoctoren, door de Hoofdlieden van het chirurgijns-gilde:

"oft sy tot sulckx te doen bekwaem syn ofte niet..."

Wilde men dus naast het 'gewone' chirurgijnshandwerk zoals het aderlaten en de wondbehandeling, voor het uitvoeren van speciale ingrepen, bijv. het steken van de staar, bevoegd worden verklaard, dan verlangde de overheid daarvoor bewijzen van bijzondere bekwaamheid.

De overheid moest wel ten aanzien van de kwaliteitsbewaking voortdurend diligent blijven, omdat - ondanks vigerende keuren - de bevolking vaak bezocht werd door randfiguren, fraai uitgedoste kwakzalvers en andere beunhazen. Zij werden officieel alleen geduld op de jaar- en weekmarkten. Natuurlijk gaven zij zich uit voor oogspecialist. Echter, na het vertonen van hun kundigheden, maakten zij zich meestal snel uit de voeten, waarbij deze ophthalmisten - zoals zij zich noemden - niet zelden een spoor van blindheid onder de bevolking achterlieten.

A. van der Venne
Uit: Belachende Wereld, 1635.
(Coll. Kon. Oudheidk. Genootschap)

De Rotterdamse magistraat vaardigde ter bescherming van de burgers dan ook geregeld nieuwe keuren uit. In de keur van 1616 werd stelling genomen op grond van het feit

"dat de goede ende eenvoudige
ingesetene der stede grootelix
geabuseert werden door eenige
personen, hen uytgevende voor
steen ende breucksnyders, ophthal-
misten, ende andere quacksalvers ()
Ende dat by experientie bevonden
wert dat de voorseyde personen in
de voorgemelde consten gansch
onervaren () syn."

Er werd dan ook bepaald

"Dat van nu voortaan niemant
wie hy sy t'sy man ofte vrouwe
persoon () hem vervorderen sal
het stuck van () de Ophthalmie
binnen deser Stede () te onder-
winden, () alvoren by de
ordinaris doctoren, ende
hooftmans vant Chirurgyns
gilde int stuck van syne
conste, () geexamineert
() ende () vercregen sal
hebben acte van admissie omme
syn voorseyde conste binnen
desen stede te mogen exerceren ()"

Deze bepaling moest nog eens in 1717 worden herhaald, toen
de magistraat verordonneerde, dat

C F F I I I.

Niemant sal vermogen eenige operatien te exer-
ceren / van draineren / catharacten ligten / hase-
monden snyden / Woest af-setten / bzeuk / of steen-
snyden / of eenige andere / nog deswegens monster-
berden / tepckenen / of bzieben aen te slaen / uyt te
hangen / om te dragen / of uyt te stroopen / ten zy
alvorens daer toe by de Heeren Burgemeesteren zy
geadmitteert.

Dit alles was ook wel nodig, omdat - ondanks de gewoonlijk slechte resultaten - de bevolking zich toch vaak wendde tot rondtrekkende, niet-gekwalificeerde oogmeesters.

Maar ook de geneesheren, de Medicinae Doctores, hielden zich met het genezen van oogkwalen bezig. In de Amsterdamsche Courant van 13 Mey 1721 kondigt Johan van Duren,

"vermaard Medicus, (die) veele elendige menschen in de 30 jaren (heeft) gecureert",

de oprichting aan

"op een playsant Huys en Tuyn, genaemt Cingelshoek, gelegen op de Stads Cingel, even buyten de Goudse Poort, (van) heerlyke Baden der Medicynen op de Duytse Manier... van Bloemen, Kruyden en gedestilleerde Wateren, ten dienste van alle miserabele en ellendige menschen, (in staat om) alle pyn en lammigheyd in de leeden, opkrimpinge der zenuwen, waterzugt en brakke waterachtige vogtigheden weg te neemen. Ook verdryft het de Hairworm, Douworm, Melaetsheyd, Lazery,... gescheurtheyd, roode en graauwe Loop en velerley soorten van blindheyd,..."

Het getal van aandoeningen, te genezen door deze Baden, is schier oneindig groot, met uitzondering van

"de Spaense Pokken, waer van wy niet willen gesprooken of gemoeyd zyn."

De dokter heeft

"verscheyde vertrekken gemonteert,
om hooge en laege standspersoonen
te logeeren, die bij hem gelieven
te medicineeren."

Het is duidelijk dat in de 18de eeuw - althans volgens de huidige maatstaven - de medische en chirurgische voorziening van de Rotterdamse burgerij nog verre van optimaal was. Wel vonden gekwalificeerde oogmeesters van elders - na toestemming van de overheid - vaak voor korte tijd emplooi in onze stad. Zij kregen dan admmissie om voor een periode van enkele weken of maanden de oogheelkundige practijk uit te oefenen. Zo vroeg en kreeg de in zijn tijd beroemde steen- en staarsnijder Mr. Johan Herman Franken, in 1737 admmissie om enkele maanden in Rotterdam te practiseren.

Maar in de vele periodes van schaarste aan specialisten, bleef Rotterdam vanzelfsprekend een werkterrein voor reizende oogmeesters. De meesten van hen kwamen uit Frankrijk. Dankzij de fraaie titels waarmee zij zich uitdosten, kregen zij gemakkelijk het vertrouwen van de burgerij, ook al wist men weinig of niets van hen af. Hoe ongeloofwaardig dit ook klinkt, deze toestand is tot in de 19de eeuw blijven bestaan.

Vaak kondigden deze lieden hun komst per advertentie in de krant aan. Op 1 december 1770 bijvoorbeeld, meldde een advertentie in de Rotterdamsche Courant de komst van een zekere Mr. Hilmer.

"De Professor Hilmer, continueerd
met een alleruitmuntendst succes
zyne Operatien aan een groot getal
blinde menschen, welke hij met een
verwonderenswaardige bekwaamheid
behandeld: hij is gelogeed in het
Zwynshoofd, te Rotterdam."

En wat te denken van:

"Hofraad Conti, Oculist van
Hare K.K. Majesteit en Lector
van Saxen",

die te consulteren is, blijkens een advertentie in de
Rotterdamsche Courant van 10 oktober 1778, ten huize van
Baarling, koekebakker op de Kaasmarkt, en die

"in het byzyn en tot groote
voldoening van de Heeren Professoren,
Doctoren en Chirurgyns dezer Stad,
den 8 dezer eene Vrouw van de
Cataract met het gewensch't succes
(heeft) geopereerd."

De Hofraad kon ook

"de Inflammationen, Vlekken,
Zinkingen en veel andere Qualen
in de Oogen"

genezen.

Het is overigens best te begrijpen, dat de blinde of slecht-
ziende poorter zich aan dergelijke figuren toevertrouwde;
per slot van rekening ontbrak iedere officiële opleiding tot
oogmeester, laat staan een Specialisten Registratie Commissie.
Iedereen, die het vak wilde leren, moest zelf maar zorgen om
als leer knecht in dienst te komen bij een chirurgijn, die op
oogheelkundig terrein al een zekere reputatie had opgebouwd.
Het was daarbij zaak, de kunst van de meester af te kijken!

Verscheidene acten die betrekking hebben op een meester-
gezel-overeenkomst zijn door de eeuwen heen bewaard gebleven.
Zo beloofde in 1588 Mr. Frederick Wagenaar, chirurgijn, bij
notariële acte, aan Lambrecht Persoons, tegen beloning

"naar syn beste vermogen ende met alder diligentie volcoemelick te leeren ende te instrueren () in alle tgene het manuaal en de wetenschap der ooggenesingen () aangaat."

Handwritten notes in Dutch, partially illegible due to cursive and overlapping text.

Handwritten signature: Lambertus Verboon

Handwritten signature: Jacobus van der Meer

Handwritten notes and signatures, including 'Van der Meer' and 'Van der Meer'.

Handwritten notes and signatures, including 'Van der Meer' and 'Van der Meer'.

Maar zelfs voor de gekwalificeerde chirurgijns, die in de loop der jaren veel ervaring in de oogheekunde hadden opgedaan, en op grond hiervan een officiële erkenning als oogmeester zochten te verkrijgen, lukte het menigmaal niet zich als specialist-oogmeester te vestigen.

Zo wendde Mr. Gerard Wezem zich in 1692 met een request tot Burgemeesteren van Rotterdam om officiëel te worden toegelaten als oogmeester. Hij voerde daartoe aan dat ook zijn voorouders de kunst al beoefenden en hij vroeg Burgemeesteren het chirurgijngilde op te dragen, hem niet langer tegen te werken

"in de konste van het helpen van blinde luyden () tot genesinge van dewelke geen Chirurgyn te passe komt."

Het stadsbestuur gaf het verzoek ter advies door aan Doctoren en Hoofdlieden van het Chirurgijnsgilde, die het verzoek afwezen, zich beroepende op artikel 23 van hun ordonnantie, daarbij stellende

"dat dit werck geen onkundige behoort toe vertrouwt te wesen".

De stadsarmen waren in de 17de en 18de eeuw aangewezen op de hulp van stadsoculisten - d.w.z.: oogmeesters, door de overheid tegen een vast salaris aangesteld.

Aangezien stadsoculisten binnen hun eigen woonplaats vaak onvoldoende emplooi vonden, zochten zij ook vaak elders een aanstelling te krijgen.

Zo kende Rotterdam omstreeks 1760 een vrouwelijke stads-oogmeesteres. Zij timmerde wel aan de weg, getuige haar advertentie in de Rotterdamsche Courant van 27 april 1758:

"Catharina Schouerman, Huysvrouw van Pieter Stoop, Stads Oculiste van Dordrecht, Rotterdam en Haarlem, maakt hiermede aan alle Noodlydende bekend, die haare hulpe mogten nodig hebben voor alle gebreeken der Oogen, en voor . . . lijk het deprimeeren van de Cataracta, dat haere Woonplaets is op de Koolse Cingel te Rotterdam, waar sy al eenige tyd gewoond heeft en tragt te blyven woonen, om alsoo aenspreekelyk te zyn, voor de toevallen die uyt de Operatie souden kunnen ontstaen, want sy op haar Kunst niet uytgaet, of moet door Patientien geordonneert worden. Ook dient tot Berigt, dat Sy niet gewoon is, sig selven met veel praetjes of snorkeryen te behelpen, gelyk gewoon is van Luyden die in publyke Couranten voor Quaksalvers en Avanturiers gedeclareert werden; maar laet haere roem en eer aen onpartydige Luyden over, die

beminnuers der Waerheyd en
Liefhebbers van Kunst zyn:
De Patienten door haer gevisiteert,
versekert sy van de geneesing,
of waerschout deselve voor
onnodige kosten."

Ook al waren de steden, die onze meesteres tot stadsoculiste hadden aangesteld heel modern in hun opvatting t.a.v. gelijke kansen voor man en vrouw, Rotterdam had toch wat moeite met Mr. Catharina's activiteiten. De door haar voorgeschreven 'inwendige medicijnen' bleken nl. erg prijzig te zijn, en wel zo duur, dat eens een rekening die zij aan de magistraat presenteerde, eerst werd voorgelegd aan de Lector in de heekunde van onze Illustre School. Betaling volgde, maar niet dan nadat aan Mr. Catharina was meegedeeld dat ze voortaan voor de stadspractijk maar liever goedkopere medicijnen moest voorschrijven.

In 1768 vroeg zij - kennelijk nog onvoldoende emplooi gevonden hebbend- de magistraat van Den Haag toelating

"om te moogen doen het
opereeren ende ligten der
Cataracten van de oogen",

hetgeen haar voor twee maanden werd toegestaan. Stadsdoctoren, deeken en Hoofdlyuden verklaarden daarbij dat Mr. Catharina

"bereyds blyken van bequaamheid"

had gegeven.

In de tweede helft van de 18de eeuw had in Rotterdam, vooral vanwege zijn oogheekundige vaardigheid, Gerard Ten Haaff, stadschirurg bekendheid verworven. Ten Haaff werd ondanks

G: TEN HAAFF,

Me Doctor & Lector

CHIRURGIE CLINICE.

oud Premier Chirurgijn bys Lande Leegh-Hospitulen.

Stads Chirurgijn.

Examinator by de Oest Indische Compagnie te Rotterdam.

Operateur van den Steen te Delft

*Lid vande Hollandische Maatschappij der Wetenschappen te Haarlem, van het
Batavisch Genootschap der Profondervindelyke Wysbegeerte te Rotterdam
en van het Provinciaal Genootschap der Kunsten en Wetenschappen te Utrecht.*

*Ziet, lieftende Armen, in 's. Mans beeldnu, met vermaak
Leve Haaf van. Menschen-vriend die deel in uw verdrukking
Is, al uw smarten neemt, en in uw besag gewoen
Behaaglyke hulpe biedt voor de enkele ter allen.*

1791

*Van Leening
Prelliker te Rotterdam*

Gerard ten Haaff (1720 - 1791),
lector aan de Illustre School (foto GAR)

zijn 68 jaren nog tot Lector in de klinische chirurgie aan de Illustre School benoemd! Ten Haaff had zijn sporen in de chirurgie, en met name in de oogheekunde, voordien echter al ruimschoots verdiend.

Hij was nl. de eerste chirurg in de Republiek, die bij de staaroperatie, niet zoals tot dan toe gebruikelijk, de troebele ooglens d.m.v. de staarsteek in het glasvocht wegdrukte (de zg. reclinatie), maar, die als eerste in Holland, de op dat tijdstip zeer geavanceerde techniek van de Franse oogarts Daviel toepaste.

In 1752 had Daviel zijn operatietechniek beschreven, een methode waarbij hij de troebele ooglens uit het oog verwijderde. In ons land was Ten Haaff de wegbereider voor die operatietechniek.

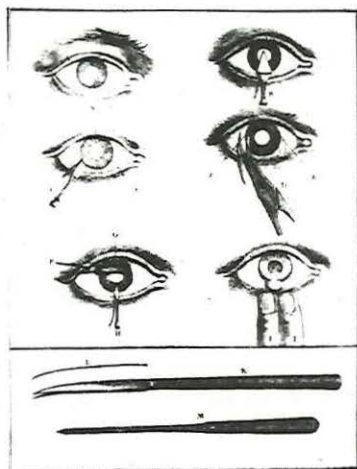
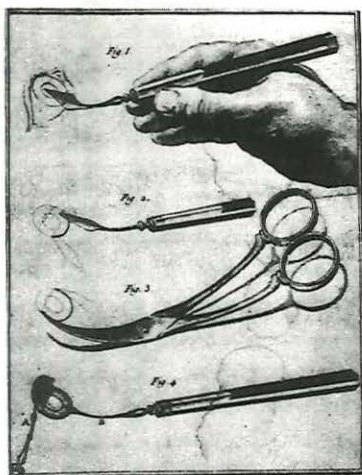
Ten Haaff publiceerde al in 1761 een boekje: "Verhandelingen nopens de nieuwe wyze om de cataracta te genezen door middel van het kristallyne vocht [d.w.z. de ooglens] uit het oog te nemen".

In wezen is deze methode ook nu nog, 2 eeuwen later, de gebruikelijke operatietechniek voor het verwijderen van een cataract (ouderdomsstaar), een operatie die tot op de huidige dag nog altijd - zij het met kleine modificaties - Daviel's techniek volgt. Wij mogen dan ook met een zekere trots vaststellen dat de Rotterdammer Ten Haaff de eerste moderne staaroperateur in Holland was.

In zijn "Inwijdings-redevoering" bij het aanvaarden van zijn ambt van Lector aan de Illustre School (die in wezen als voorloper van de 19de eeuwse Klinische School moet worden beschouwd en die op zijn beurt, in de 50er jaren van deze eeuw als voorloper van de Stichting Klinisch Hoger Onderwijs, en nog later van de Medische Faculteit van de Erasmus Universiteit mag worden aangemerkt), in die oratie dan verklaarde Ten Haaff - misschien wat overdreven - dat de heekunst in Rotterdam "met ongenemen luister" beoefend werd. Niet vrij

Jacques Daviel
(1696 - 1762)

Het instrumentarium en de operatie
zoals deze door Daviel werd uitgevoerd

van lokaal chauvinisme gaat hij verder:

"Hier immers behoeven geene blinde Menschen naar reizende of omzwervende Oculisten te wagten."

Maar in de 18de eeuw hebben zeker ook anderen veel bijgedragen tot de ontwikkeling van de oogheelkunde in onze stad. Het is vooral de chirurgijns-dynastie van de familie Vink geweest, die binnen het stedelijk anatomisch en chirurgisch onderwijs van het begin van de 18de eeuw af, veel aandacht hebben gegeven aan het onderwijs in de oogheelkunde.

In 1757 bijv., nam de 2de generatie Vink, met name Pieter Vink, die 10 jaar tevoren tot Lector in de anatomie en de chirurgie was benoemd, het initiatief tot het oprichten van een coöperatieve "Instrument-kasse". Deze bestond uit een verzameling van chirurgische instrumenten, die tegen een

(3)
L Y S T
D E R
I N S T R U M E N T E N ,

Zoo als dezelyen in de Kasten der Contribuanten genummerd berusten.

Kast A.

Bevattende de Instrumenten tot de verschillende Operatiën aan 's Hoofd.

Als de Instrumenten tot de Panboring.

No.

- 1 Een Trepaan met Raderwerk.
- 2 Een Trepaan met zyn toebehooren met vyve hegten, als:
 - A. Twee Kroonen.
 - B. Twee Sleutels.
 - C. Vyf verschillende Perforativ Boren.

41672

A 2

No.

No.

(5)

De Instrumenten behoorende tot de Operatie van de Cataracta.

- 7 De toetsel van *Daniel*, als:
 - A. Een Naaldje in de gedaante van een Myrthe-Blad.
 - B. Een stompe en twee snydende Naaldje.
 - C. Twee kromme Convex-Schaaren.
 - D. Eene Curette.
 - E. Eene zilvere Curette.
 - F. Eene Naaldje voor de opening van de *Capsula lensis*, verberd door de Heer *G. de Witt*.
- 8 De toetsel van *la Foye*, als:
 - A. Twee Bistourien, een regter en een linker.
 - B. Een zilvere Cistothome.
 - C. Een zilvere dito verberd door de Heer *G. de Witt*, en verberd door den zelfv.
 - D. Eene staale Curette.

Verberd door de Heer *G. de Witt*.

A 3

No.

Lijst van instrumenten behorende bij de "Instrument-kasse", 1785 (foto GAR)

kleine vergoeding ter beschikking stonden van de gildebroeders. Dankzij een belangrijke gift was deze collectie zeer goed voorzien van oogheelkundige instrumenten, waardoor Rotterdam op een van de grootste collecties op dit gebied in de Republiek kon bogen. Deze verzameling is tot aan het einde van de 19de eeuw in gebruik gebleven.

Weer teruggaande in de tijd, blijkt dat ondanks alle ontwikkelingen op oogheelkundig gebied, de pseudo-oogmeesters in de 18de, maar ook nog in de 19de eeuw, nog zeer actief zijn gebleven.

Dit blijkt o.m. uit een lofdicht in het hiervoor vermelde boekje van Ten Haaff, dat in 1761 verscheen. Het gedicht was gevloeid uit de pen van een vriend en vroegere collega van Ten Haaff:

"Och, dat hij veele volgers had!
En dat niet meer van stad tot stad
Een onbekende drom van zwervende oculisten
Met veel geschreeuw en weinig wol
In domheid groot, in gouddorst dol
Van Neerlandsch Borgeren hunn'oog- en geld
verquisten."

En dat deze: "drom van zwervende oculisten" nog doorgaat tot in de 19de eeuw, ook in Rotterdam, blijkt wel uit de opschudding, die het bezoek van de Italiaanse(?) oculist Lusardi aan Rotterdam in 1827 verwekte. Van Lieburg heeft in een levendig relaas dit gebeuren beschreven.

Het ging hierbij om ene Doctor Lusardi, o.m. oculist van Hare 'Majesteit' de Hertogin van Parma, die per advertentie aankondigde, slechts enkele dagen in het Grand Hotel des Pays Bas aan de Boompjes te logeren om in het Rotterdamsche Gasthuis aan de Hoogstraat

"de kunstbewerking van het cataract
en van de kunstmatige pupil"

* * C I R Q U E O L T M P I Q U E .
De Ondergeteekenden hebben de eer het geteerde Publieke
berigten, dat op MORGEN, Vrijdag den 14 December 1827,
zal gegeven worden eene Tweede REPRESENTATIE,
waarin alles zal aangevend worden om de goedkeuring van
het geteerde Publiek te blijven verdienen; zullende bij
Affiches nader bekend gemaakt worden.
J. BAPTISTE LOISSET en COMP.

* * T O O N E E L B E R I C T .
De Koninklijke Nederlandsche Tooneelsten van Zuid-
Holland, onder de directie van Heerd en Bingleij, zullen
het genoegen hebben, in den Rotterdamschen Schouwburg,
op Saturday-den 15 December 1827 (ter sluiting van het

Amst. Proc. het n n n - 26, 27,
Zonder de Bezetting.

13711 KONINKLIJKE NEDERLANDSCHE LOTERIJ,
V E R D E E L A S S E .
Prijzen en Premies van duizend guldens en daarboven:

16de Lijst, n.º	2524, een prijs van f	1000.
17de " "	13132, " " "	1000.
" "	25247, " " "	1000.
" "	6399, " " "	1000.
" "	19586, " " "	1000.
" "	25244, " " "	1000.
18de " "	26351, " " "	1000.
" "	20630, " " "	1000.
" "	9435, " " "	1000.
" "	43739, " " "	1000.
" "	24245, " " "	1000.

→ * * Doctor LUSARDI, Geneesheer en Oculist, thans binnen deze Stad, noodigt bij deze uit alle behoeftige
BLINDE PERSONEN, door een of ander weldadig Gesticht bedeeft wordende, zich op Donderdag den 13
December 1827, des middags ten 12 ure, te bevinden in eene der Kamers van het Gasthuis, op de Hoopstraat, aan
hem hietoe vergund, ten einde te worden onderzocht of zij vatbaar voor genezing zijn; zullende dezulke aldaan,
op den daaraan volgende Saturday, ter zelfder plaats, de kunstbewerking ondergaan. De Noodlijvende Klasse alleen
zal tot dat einde worden toegelaten.

→ * * On trouve chez le Libraire C. ARRENERG, au Noordbleak, Memoire sur le Cataracte Congéniale; sur
l'opération de la Pupille Artificielle, et Observations Métaphysiques, par le Docteur LUSARDI, Médecin Oculiste.
* * Grootte Pentegeevende VASTE GOEDEREN en onderscheidene FABRIJKEN, geregelijk getaxend op
f 350,029 N. Ct., bij besluit van Zijne Majesteit den Koning der Nederlanden, in dato 31 Maart 1825, gemagtigd
zijnde Aandeelen in dezelve uit te geven, zullen met autorisatie van Zijne Majesteit den Koning van Beijeren en
onder garantie van het Bankiershuis Ciron, Sarazin en Co., te Frankfort a/M., gemelde Goederen worden uigelooft.
Deze is de laatste Verloping, welke van dezen aard plaats zal hebben.

Deze rijke Bezitting, onder den naam van Kahler Krüstel-, Glas- en Industrieerwerk, ligt nabij de steden
Frankfort a/M., Hanau en Asschaffenburg, en kan door hare vele takken van nijverheid en rijke voortbrengelen
onder de eerste aller inrigtingen van dien aard gerekend worden en levert eene doorgaande rentegevende inkomst op
om alle genoegen des levens rijk te kunnen genieten. Niets is verzuimd om deze schoone Bezitting op alle wijzen
met pracht te verfraaijen; dezelve bestaat uit vele massieve Gebouwen, Fabriken, IJzerzederijen, Molens,
Brouwerijen, Stokerijen, Bakkerijen, Boerderijen, Pachthoeven met 146 morgen beste Wel- en Bouwlanden, Boom-

Advertenties van Lusardi en van de boekverkoper Arrenberg
in de Rotterdamsche Courant van 13 december 1827.

uit te voeren. Hoe het hem gelukt was, toegang tot het Gast-
huis te verkrijgen, is niet bekend.

Van Lieburg beschrijft aan de hand van gegevens uit de ar-
chieven van het Gasthuis en de berichten in de Rotterdamsche
Courant, de ontstane beroering, de enorme toeloop van patien-
ten uit de regio (zelfs uit Delft, Boskoop en Goeree), de
overvolle ziekenzalen, het chronisch gebrek aan bedden (im-
mers, sinds 1825 gold de maatregel, dat

"de zieken steeds afgezonderd
en niet bij elkaar in de bedsteede
geplaatst"

mochten worden), en tenslotte de dankbare Rotterdamse bril-
lemakers. Niet minder dan 14 van de 53 geopereerde patienten

konden gebrild het Gasthuis verlaten!

Toen in 1828 het stedelijk onderwijs aan de Klinische School te Rotterdam een aanvang nam, met als voornaamste taak het geven van een praktische opleiding

"voor genees-, heel- en vroedmeesters ten platten Lande, en Vroedvrouwen, en ook voor Heel- en Vroedmeesters en Artsenijmengers in de steden",

leek een tijdperk van geïnstitutionaliseerd onderwijs te zijn ingetreden. In de praktijk bleek echter dat in de eerste jaren de Geneeskundige School met grote weerstanden te maken kreeg, vooral omdat, buiten de School, maar binnen het Gasthuis, privaat-docenten werkzaam waren, die als repetitoren aspirant-heelmeesters en -vroedmeesters (leerlingen dus van de Klinische School) voor het verplichte provinciale examen konden klaarstomen en daarmee aan de School zèlf leerlingen onttrokken. Het school-eindexamen was nl. niet verplicht, en het provinciale examen, gewoonlijk te Dordrecht afgenomen, mocht ook elders worden afgelegd, bijv. in Den Haag; en het was bekend dat de Rotterdamse lectoren bij het afnemen van het examen aanzienlijk hogere eisen stelden dan de Haagse en Dordtse examinatoren. Het is dan ook begrijpelijk dat veel leerlingen liever de gemakkelijke weg van de privé-opleiding volgden.

Pas na jaren verminderden de tegenstellingen tussen de verschillende groeperingen. Botsende belangen tussen Schoolbestuur (d.w.z. onderwijs) en College van Regenten van het Gasthuis (dus: patientenzorg); tegenstellingen over het private onderwijs, tussen lectoren en stadsdoctoren en chirurgijns; ruzies en vechtpartijen tussen studenten en gasthuispersoneel; dit alles werd geleidelijk aan opgelost.

Hoewel in de instructie voor de Lectoren, bij de oprichting van de Klinische School, aan de lector in de heekunde o.m. was opgedragen

"de voornaemste Heelkundige
Operatien als () het snijden
en ligten van de Oogvliezen ()
bij een geschikt Jaersaisoen op
het Cadaver aantewijzen en ten
duidelijkste uitleggen"

kwam hiervan in de eerste jaren van het bestaan van de Klinische School, mede door de genoemde problemen, weinig terecht.

In 1836 echter brak voor het onderwijs in de oogheekunde een betere tijd aan met de benoeming van Frederik Willem Krieger tot lector in de heekunde. Moeilijkheden binnen het Gasthuis bleven ook hem niet bespaard, maar toch kon Krieger in zijn eerste jaarverslag een optimistisch geluid laten horen. Het rooster vermeldt

"eene cursus van oog-operatien
op het phantome"

en een theoretische les in de "oogziektenkunde" die Krieger tweemaal per week gaf.

De grote belangstelling van Krieger voor de oogheekunde is verklaarbaar uit het feit dat hij in 1831 in Berlijn op 30-jarige leeftijd de Prijsmedaille van het Clinicum chirurgicum et ophthalmologicum met vererend getuigschrift uit handen van de oogarts Von Graefe in ontvangst had mogen nemen. Von Graefe was toen al een coryfee; hij wordt internationaal als de grondlegger van de moderne oogheekunde beschouwd.

Krieger geeft in hierop volgende jaarverslagen steeds de oogoperaties aan, die hij verricht heeft.

In 1843 vermeldt hij dat

"de ophthalmologie wordt behandeld in wekelijksche responsies, hierbij tot grondslag nemende het handboek van Chelius⁸"

Hoewel Krieger zich met ongehoord enthousiasme op zijn taak in Rotterdam heeft gestort, was het voor hem toch een verademing, toen hij in 1848 als hoogleraar in de chirurgie naar Leiden werd beroepen.

Krieger werd opgevolgd door Polano, die in 1851 tevens eerste heelmeeester aan het nieuwe Coolsingel Ziekenhuis werd. Net als Krieger, was ook Polano duidelijk geporteerd voor de oogheelkunde. In zijn eerste jaarverslag uitgebracht in 1850 meldde Polano, dat hij echter voor het onderwijs in de oogheelkunde eigenlijk geen geschikt leerboek wist. Hij schrijft dat hij het plan had

"een leerboek over oogziekten te gaan bewerken, om zodoende in de bestaande behoefte te voorzien."

Uit de latere jaarverslagen blijkt, dat Polano 5x per week theoretisch chirurgie onderwijs gaf, waarvan éénmaal op vrijdagmiddag om 5 uur, speciaal in de oogheelkunde. Dagelijks, ook 's zaterdags, werd onderwijs aan het ziekbed gegeven. Practische oefeningen door de "kwekelingen" waren soms wel, soms niet mogelijk, omdat de aanvoer van lijken door de jaren heen nogal sterk wisselde. Zijn oogheelkundig

⁸ Leerboek der Heelkunde, vertaald uit het Duits door G.J. Pool, 2 delen, Amsterdam 1830-1831.

onderwijs gaf Polano in het Coolsingel Ziekenhuis dat in 1851 was geopend.

Toen in 1865 de Klinische Scholen in Nederland door de wet van Thorbecke noodgedwongen moesten sluiten, omdat voortaan de medische opleiding alleen nog aan de universiteiten mocht plaatsvinden, moest ook Polano zijn lessen in de oogheelkunde staken.

Krieger, noch Polano konden destijds over een echte oogheelkundige afdeling beschikken. In de eerste opzet van het nieuwe Coolsingel Ziekenhuis, een opzet daterend uit 1839, waren wel "oogziekenkamers" gepland, maar besnoeiing op de begroting had al geleid tot schrappen van deze voorziening. Deze onverstandige daad uit 1839 heeft tot op de dag van vandaag doorgewerkt. Een direct gevolg hiervan is, dat ook nu, in 1982, in het Academisch Ziekenhuis Dijkzigt geen oogheelkundige afdeling bestaat.

Maar laat ons eerst weer 120 jaar teruggaan.

1862 was een bijzonder jaar voor de Rotterdamse oogheelkunde. Toen vestigde Dr. J.H. de Haas zich als oogarts in deze stad. Hij was bij Donders in Utrecht opgeleid.

Het grote aantal Rotterdamse on- en minvermogenden, dat al spoedig bij De Haas oogheelkundige hulp zocht, maakte financiële steun noodzakelijk. Van de overheid was echter geen hulp te verwachten.

Gelukkig deed De Haas niet voor niets een beroep op het particulier initiatief. In 1866 werd de "Vereeniging tot het Verleenen van Hulp aan Minvermogende Ooglijders voor Zuid Holland" opgericht. Deze stichtte een oogheelkundig polikliniekje aan de Oppert. Twee jaar later volgde een uitbreiding en verplaatsing naar de Baan, waar ook opnamemogelijkheid voor oogpatienten was. Het eerste Rotterdamse oog-

Dr. J.H. de Haas
(1837 - 1906)

ziekenhuis was geboren, gelegen op een steenworp afstand van de plaats waar het huidige Oogziekenhuis is te vinden!

Deze ontwikkeling werd binnen het Coolsingel Ziekenhuis met lede ogen gevolgd. Het oprichten, enkele jaren tevoren, van een kinderziekenhuis en nu dan weer van een apart oogziekenhuis, benauwde de Bestuurderen van het Coolsingel Ziekenhuis ten zeerste. Wel had Krieger jaren eerder, in de tijd van het oude Gasthuis, al gepleit voor het oprichten van een "ambulant clinicum" (dit is: een polikliniek), maar zijn verzoek had niet tot resultaat geleid.

Toen nu in 1869 na Krieger, ook Polano naar Leiden werd beroepen, werd binnen het Coolsingel Ziekenhuis ernstig overwogen om in zijn plaats twee chirurgen te benoemen,

"waarvan één zich speciaal zal dienen belasten met de ophthalmologische praktijk".

Hoewel vrijwel iedereen het nut van een oogheelkundige afdeling in het Coolsingel Ziekenhuis in zag, is deze er toch nooit gekomen.

Niet alleen in Rotterdam werd het initiatief van De Haas tot het oprichten van een polikliniek, annex kliniek, met gemengde gevoelens bekeken. Ook Donders, de beroemde oogarts-physioloog te Utrecht, vriend van Von Graefe en van Von Helmholtz, de uitvinder van de oogspiegel, had er grote moeite mee.

Donders bleek zeer bezorgd te zijn voor zijn Utrechtse schepping, het (nu Koninklijk) Nederlandsch Gasthuis voor minvermogene en behoeftige Ooglijders, dat in 1858 was geopend. Donders vreesde nl. directe concurrentie! Heftige woorden en boze brieven werden gewisseld met zijn vroegere vriend en oud-assistent, De Haas. Deze ging echter toch zijn weg, verhuisd door "Utrecht", dat vreesde voor een verminderde aanvoer van patienten uit Zuid-Holland.

Onbegrijpelijk is het, dat de wereldberoemde Donders, stichter en directeur van een befaamd oogziekenhuis, zo klein kon zijn als het ging om het dwarsbomen van de plannen van zijn vroegere vriend en leerling. En dat terwijl De Haas in 1862 gepromoveerd was op een onderwerp, dat Donders erg na aan het hart lag: "Geschiedkundige onderzoekingen over de hypermetropie en zijn gevolgen". De Haas was nl. zelf sterk verziende en was daarmee voor Donders een zeer interessante proefpersoon geweest.

Zes jaar lang heeft het eerste Rotterdamse oogziekenhuisje gedraaid. Elk jaar breidde het aantal poliklinisch behandelde en opgenomen patienten zich uit. De Haas verwierf o.m. faam

met de resultaten van zijn operaties, omdat hij, lang vóórdat de invoering van de antisepsis gemeengoed was geworden, zijn handen en het instrumentarium met alcohol reinigde. Al spoedig werden plannen gemaakt tot uitbreiding van de behuizing. In 1874 kwam aan de Nadorstlaan (later: Nadorststraat) een geheel nieuw en modern Oogziekenhuis tot stand met 24 bedden.

Dat er, ondanks deze voorziening, in Rotterdam behoefte aan nog meer oogheeskundige hulp bestond, bleek uit het succes dat de oogarts Dr. D.A.C. van Moll had met zijn polikliniek die hij in datzelfde jaar aan de Nieuwe Haven opende. Ook bij hem zien we dezelfde ontwikkeling als hiervoor voor Dr. de Haas werd geschetst: een grote toeloop van minvermogenen, een eigen verpleeghuis, dat in 1879 ook uitgroeide tot een oogziekenhuis met 20 bedden, gelegen aan de Jacobusstraat in Rotterdam, officieel aangeduid als "Inrichting tot behandeling van on- en minvermogenende Ooglijders". Ook hier horen wij geregeld over uitbreiding van poliklinische en klinische mogelijkheden, verhuizingen naar grotere ruimten, hetgeen tenslotte, in 1915 leidt tot de opening van een uiterst modern, voor zijn tijd luxueus oogziekenhuis met 54 bedden, gelegen aan de Oostmolenwerf, dichtbij wat de oudere Rotterdammers als het Maasstation kennen.

Wij moeten nu weer even teruggaan naar Dr. J.H. de Haas. Zijn volhardendheid, ondanks de tegenwerking van Donders, heeft toch gelegenheid gegeven om de draad van het onderwijs in de oogheeskunde weer op te pakken, die bij de opheffing van de Klinische School verloren dreigde te gaan. Dr. de Haas vermeldt nl. in het jaarverslag van 1887 van de "Vereeniging tot het Verleenen van Hulp aan Minvermogenende Ooglijders voor Zuid-Holland":

"de belangstelling waarmede
aanstaande artsen, voornamelijk
gedurende de vacantiетijden,
de operatiën bijwoonen, en
onder het spreekuur zich in
het gebruik van de oogspiegel
oefenen,..."

Deze onderwijsactiviteit van De Haas vormt de band die tussen de Klinische School van de 19de eeuw en de Stichting Klinisch Hoger Onderwijs uit de 50er jaren van deze eeuw kan worden geconstrueerd. Via een later tussenstadium, nl. dat van de Rotterdamse Nevenfaculteit, mondt dit alles tenslotte uit in de oprichting van de Medische Faculteit van de Erasmus Universiteit.

Affiliatie-onderwijs, zoals De Haas reeds in de 80er jaren van de vorige eeuw voor medische studenten van elders verzorgde, heeft sinds die tijd in Rotterdam altijd een belangrijke rol gespeeld.

De kwaliteit van dit inofficiële onderwijs en onderzoek was dan ook zodanig, dat tal van Rotterdamse medici, merendeels afdelingshoofden van het Coolsingel Ziekenhuis, in de loop van tijd tot hoogleraar elders in den lande zijn benoemd.

Bij het nieuwe Academisch Statuut van 1921 werd ook de oogheelkunde als verplicht vak voor het artsexamen geïntroduceerd, hetgeen leidde tot een blijvende belangstelling van de medische studenten van elders voor een aanvullende opleiding te Rotterdam.

Intussen heeft het eerste Oogziekenhuis, aan de Nadorststraat, gedurende 32 jaar onder de zeer persoonlijke leiding van de "oude De Haas" gestaan. Na zijn overlijden werd hij opgevolgd door zijn zoon, Dr. H.K. de Haas. De "jonge De Haas" heeft met grote vasthoudendheid en plichtsbetrachting het werk van zijn vader voortgezet en uitgebouwd.

H.K. de Haas was gepromoveerd in Leiden bij Eindhoven, de uitvinder van de snaargalvanometer. In feite leverde zijn dissertatie: "Lichtprikkel en retinastromen in hun kwantitatief verband", een, internationaal gezien, zeer belangrijke wetenschappelijke bijdrage tot de experimentele electoretinografie. In Nederland vond de eerste klinische toepassing hiervan 45 jaar later, in hetzelfde, maar dan geheel herbouwde Rotterdamse Oogziekenhuis plaats.

De jonge De Haas heeft wel moeten meemaken, dat het tweede oogziekenhuis, de "Inrichting voor Ooglijders", zijn ziekenhuis overvleugelde, vooral nadat Vrouwe Maria Carolina Blankenheym in 1915 Dr. van Moll in staat stelde, dankzij een uiterst genereuze gift, een geheel nieuw oogziekenhuis te stichten.

De verhouding tussen deze twee instellingen, die toch beide hetzelfde doel nastreefden, nl. hulp verschaffen aan minvermogene ooglijders, was helaas van het begin af aan gewoon slecht te noemen. Directie en medische staven (voor beide ziekenhuizen samen 5 man) hadden geen enkel contact met elkaar!

Hieraan kwam abrupt een einde in de meidagen van 1940, toen beide ziekenhuizen door bombardement en brand verwoest werden. Op initiatief van De Haas bleek het nu wel mogelijk, gezamenlijk een hulpziekenhuis aan de Westersingel in te richten. Dr. Flieringa werd directeur en De Haas fungeerde als onderdirecteur.

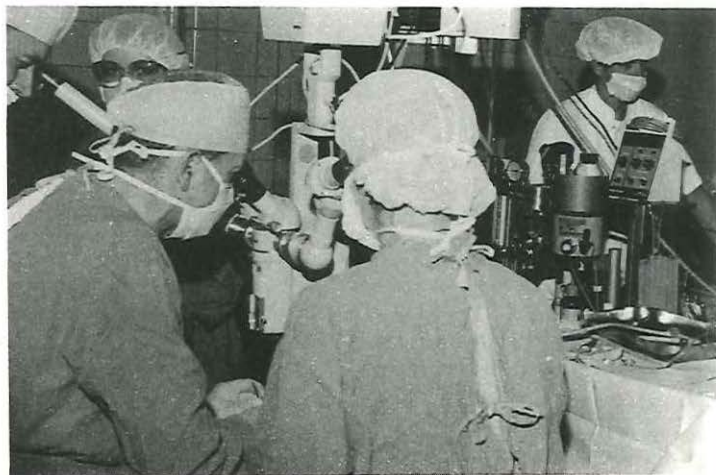
De samenvoeging van de beide instellingen leidde tot de oprichting van de "Stichting voor Ooglijders", welke vol trots en onder de bezielende leiding van Flieringa, in 1948 burgemeester Oud kon verzoeken, het eerste na de oorlog herbouwde ziekenhuis, het nieuwe Rotterdamse Oogziekenhuis, officieel te openen.

Dit is in het kort de geschiedenis van de oogheelkunde in Rotterdam, van staarsteker tot oogarts. Deze laatste kan sinds 1950 voor zijn opleiding in het Rotterdamse Oogziekenhuis terecht, het moment waarop ook de Stichting Klinisch Hoger Onderwijs met zijn werkzaamheden aanving.

Over de laatste periode, van de overgang van Stichting Klinisch Hoger Onderwijs naar Medische Faculteit, wil ik hier niet uitweiden; genoeg zij, dat deze overgang wat het oogheelkundig onderwijs en de opleiding tot oogarts betreft, zonder problemen is verlopen, ook al waren er in gerenommeerde faculteiten elders Hooggeleerden, die het Rotterdamse Hoger Onderwijs, maar vooral de bevordering van het wetenschappelijk onderzoek in deze stad niet zo zagen zitten. Men kan zich dan ook afvragen of de wetenschappelijke prestaties van Rotterdam, geleverd na 1950, deze zwartkijkers gelijk hebben gegeven. Van mij zult U hierover geen commentaar horen.

Met het uitspreken van deze laatste zin besluit ik mijn academische loopbaan.

Ik dank U allen voor Uw aanwezigheid.

Verantwoording

Bij het voorbereiden van dit afscheidscollege heb ik in zeer belangrijke mate steun ondervonden van Drs. M.J. van Lieburg, directeur van het Medisch Encyclopedisch Instituut van de Vrije Universiteit te Amsterdam, en part-time hoofdmedewerker van de Faculteit der Geneeskunde van de Erasmus Universiteit. Zowel in persoonlijke gesprekken als bij het raadplegen van publicaties is zijn hulp onontbeerlijk geweest.

De voornaamste geraadpleegde literatuur omvat de volgende publicaties:

- H.J. Flieringa : Geschiedenis van de Stichting voor Ooglijders. Voordracht gehouden voor het Historisch Genootschap Rotterdam, op 17 februari 1965.
- - : De geschiedenis van de Stichting Klinisch Hoger Onderwijs te Rotterdam, 1950-1967. 2 dln. Rotterdam, 1970.
- J.H. de Haas : Gerard ten Haaff.
Ned. T. Geneesk. 25: 906-909 (1893).
- M.J. van Lieburg : Het medisch onderwijs te Rotterdam (1467 - 1967).
Amsterdam, Rodopi, 1978.
- - : Uit de medische stadsgeschiedenis van Rotterdam. XXVII. De intramurale zorg voor ooglijders in vóór-oorlogs Rotterdam. Monitor, p. 175 ev. (1977).

- M.J. van Lieburg : The instrument collection of Pieter Vink.
Janus 67: 207-219 (1980).
- - : Het bezoek van de oculist Lusardi aan het
Rotterdamse Gasthuis (1827).
Rotterdams Jaarboekje p. 165-176 (1975).
- L. van Loon : Het Rotterdamsche Chirurgijnsgilde
"S. Cosmas en Damianus" van 1467 - 1798.
Ned. T. Geneesk. 83: 1485-1492 en
3911-3919 (1939).
- W.G. Pearce : "On a new method to cure cataract by
extraction of the lens", by J. Daviel.
Brit. J. Ophthal. 51: 449-458 (1967).
Oorspronkelijke publicatie in:
Mém. de l'Acad. Roy. de Sc. 2: 337 (1753).
- Reglement op de Instrument-kasse, geplaatst op het
Theatrum Anatomicum der Stadt Rotterdam.
Rotterdam, A. Vis, 1785.

Voor de algemene geschiedenis van Rotterdam kan worden
verwezen naar:

- H.C. Hazewinkel : Geschiedenis van Rotterdam.
4 dln. Zaltbommel, Europ. Biblioth.,
1974/1975.